

dostaje autorovih ocjena i mišljenja koja su često usmjerena protunjemački, a istodobno afirmativno i simpatizirajuće prema talijanskoj populaciji u Istri. Šesto poglavlje, *Utvrde i gospoštije* (208-268), opisuje nastanak utvrda, gradova i pojedinih izdvojenih feudalnih posjeda – gospoštija na tlu Pazinske knežije. Opisane su utvrde i gradovi, što je popraćeno grafikama autorstva Guida De Franceschija, Johanna Weicharda Valvasora te suvremenijim fotografijama. Posebna pažnja posvećena je vlasnicima i imovinsko-pravnim odnosima, što čini neprocjenjiv i nezaobilazan izvor informacija za 14 gradova Knežije.

Posljednje, sedmo poglavlje pod naslovom *Crkvene ustanove* (269-330) donosi podatke o najvažnijim crkvenim ustanovama koje su djelovale na području Knežije kao što su Pićanska biskupija, Pazinska prepozitura, samostani benediktinaca, pavlina i franjevaca te gologorička nadarbina. Područje Knežije po pitanju crkvene jurisdikcije pripadalo je Pićanskoj i Porečkoj biskupiji, ali je porečki biskup imao svojega stalnog izaslanika u osobi pazinskoga župnika – prepozita, jer se njegovo sjedište nalazilo izvan područja Knežije. Najpoznatiji pavlinski samostani su Sv. Petar u Šumi i Čepić, a jedini franjevački Pohodjenja Marijina u Pazinu. Gologorička nadarbina bila je prihod pićanskih biskupa kojim su pojačavali inače mizerne prihode. U potpoglavlju o gologoričkoj nadarbini autor si je gotovo na kraju djela dopustio kratak autobiografski prikaz povijesti svoje obitelji i njezine uloge u povijesti Gologorice.

Slijede *Bilješke* (333-375) i *Dodatak* (377-472), koji sadržava 57 isprava važnih za povijest Knežije na izvornim jezicima (njemačkom, latinskom i talijanskom), od kojih je najstarija iz 1238., a najmlađa iz 1636. godine. Na kraju su *Sažeci* (473-508) na talijanskom, njemačkom i engleskom jeziku i *Kazala* (509-566), koja sadržavaju imena i etnonime te odijeljeno kazalo mjesta, zemljopisnih i administrativnih pojmova, što olakšava pretragu ovoga monumentalnog djela.

Povijest Pazinske knežije na temelju isprava najvažnije je i najopširnije djelo o višestoljetnoj povijesti austrijskoga dijela Istre. Obuhvaća velik broj isprava i informacija važnih za razumijevanje cjelokupne povijesti Istre te će znanstvenicima, ali i zainteresiranim čitateljima, pružiti obilje informacija i zadovoljiti i najradoznalije među njima. Ovo djelo nije znanstveni novitet jer je već obilno citirano, ali na ovaj je način vraćeno u fokus istraživača, popularizirano i, srećom, dostupno širem krugu čitatelja.

Vito Spetić

Kazneni postupak protiv Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana. Dokumenti. Prema ideji Mirjana Damaške, Zagreb: Zaklada Marija i Mirjan Damaška; Školska knjiga, 2023, 582 stranice

Elegantan i voluminozan svezak koji imamo pred sobom rezultat je rada na znanstveno-istraživačkom projektu „Zrinsko-frankopanska urota – pravni aspekti”, koji je (2018. – 2021.) financirala privatna Zaklada Marija i Mirjan Damaška. Ideja prevođenja i dopune dokumenata vezanih za sudski proces protiv grofa Petra Zrinskog (1621. – 1671.) i markiza Frana Krste Frankopana (1643. – 1671.) potekla je od dr. sc. Mirjana Damaške, prof. emeritusa sa Sveučilišta Yale. On je kao emigrant pravnu karijeru ostvario u Sjedinjenim Američkim Državama, a domovini Hrvatskoj i hrvatskom narodu želio je ostaviti „baštinsku stvar”, tj. prevedene dokumente koji bi omogućili pravnu analizu kaznenoga postupka protiv dvojice najpoznatijih hrvatskih velikaša.

Voditeljicom projekta imenovana je akademkinja Nella Lonza (Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku), koja je bila i urednica čitavoga izdanja. Za prijevod s njemačkoga i latinskoga jezika bile su anga-

žirane dr. sc. Ivana Horbec (Hrvatski institut za povijest) i dr. sc. Maja Matasović, izv. prof. (Hrvatski studiji). U sklopu pokrenutoga projekta organiziran je i međunarodni znanstveni skup *Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan u hrvatskoj i europskoj povijesti (u povodu 350. obljetnice kaznenog postupka)* s 26 izlagača (2. – 3. prosinca 2021.).

Podloga ovom vrijednom, i danas sve rjeđem, izdavačkom pothvatu zbirka je dokumenata *Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia / Izprave o uroti bana P. Zrinskog i kneza Fr. Frankopana*. Nju je 1873. priredio sa suradnicima i objavio dr. Franjo Rački, tadašnji predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, povodom 200-godišnjice urote. Uz procesni spis pohranjen u austrijskom Haus-, Hof- und Staatsarchivu, *Acta* su sadržavala i građu iz drugih arhiva „povijesnoj istini na korist”. Njih je 1888. dopunio povjesničar prava Baltazar Bogišić građom iz pariških arhiva. Time je stvoren korpus tekstova na više jezika koji su s raznih strana davali uvid u dublji kontekst samoga pravnog procesa.

Međutim, s vremenom su ti tekstovi nalazili sve manje čitatelja, čak i u stručnim krugovima, zbog smanjenih vještina čitanja njemačkoga i latinskoga jezika 17. stoljeća te prepoznavanja i atribucija raznoraznih pravnih termina i citata. Zbog toga je došao trenutak da se izradi prijevod na hrvatski jezik radi približavanja široj publici. Prijevodno izdanje zadržalo se samo na procesnim spisima zbog usmjerenosti projekta na pravne aspekte urote, a prateći su dokumenti uvršteni ako su bili korišteni pri suđenju. Knjiga tako sadržava 90 kronološki poredanih dokumenata, od kojih je njih 59 prijevod originala objavljenih u izdanju Račkog. U sklopu projekta, u bečkom Haus-, Hof- und Staatsarchivu pronađen je još 31 dokument koji nedvojbeno pripada procesnim spisima te je tako korpus tekstova postao zaokružen (67-366). Transkripcija tih novih tekstova sadržana je u drugom dijelu knjige (369-434) s brojem dokumenta kojem služi kao dodatak. Svaki

prijevod ima i arhivsku signaturu originala. Izdanju je dodan i bogat ilustrativni materijal: bakrorezi flamanskoga gravera Cornelisa Meyssensa (1640. – 1673.) s prizorima sa suđenja i izbor faksimila izvornih dokumenata različitih rukopisa koji dokazuju koliko je truda bilo potrebno uložiti u priređivanje izvornih tekstova. Knjiga je opskrbljena preglednim sadržajem na početku te popisom literature i kazalom imena na kraju.

Samo izdanje započinje *Uvodnom riječi* upravitelja Zaklade Marije i Mirjana Damaške dr. sc. Hrvoja Sikirića, red. prof. (Pravni fakultet u Zagrebu), koji kratko predstavlja ciljeve projekta i suradnike s naglaskom na ključnu ulogu akademkinje Nelle Lonza (11-13). Slijedi *Riječ priređivačica*, gdje tri priređivačice objašnjavaju metodu rada na tekstovima. Njihova bliska suradnja rezultirala je reprezentativnim primjerom kako se prevode, transkribiraju i uređuju ranonovovjekovni tekstovi te se ovo izdanje može slobodno ubrojiti među najuređenije te vrste. Navode da su poseban izazov u prevođenju bili brojni citati najrazličitije vrste iz pravne, političke, teološke i antičke literature, zatim zahtjevna, nerijetko novotvorena terminologija u latinskom te arhaizmi i dijalektalni oblici u njemačkom tekstu. Međutim, sve su poteškoće uspješno prebrođene, što dokazuje visoku stručnost, znanje i vještine priređivačica. One su izrazile i divljenje učenosti Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, koji su napamet u zatvoru citirali antičke autore i političke mislioce te pokazivali erudiciju koja je bila jedan od temeljnih zahtjeva tadašnjega obrazovanja (14-18).

Prijevodu prethode i dvije opširne studije samoga zakladnika Mirjana Damaške: „V oblačnih dnevih, v urah nesričnih”: *Zrinsko-frankopanska urota u svjetlu prevedenih dokumenata i Tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana* (21-64). Jednako kao Sikirić u *Uvodnoj riječi*, i Damaška izražava bojazan da bi sadržaj kaznenih spisa mogao zatamniti ugled dvojice velikaša koje je hrvatska nacionalna historiografija uzdigla na pije

idola do te mjere da su se smatrali „simboli-ma hrvatskog otpora tuđinskoj vlasti” (21). Naime, razlozi za takvu promjenu mišljenja uključivali bi motive osobne ambicije u uroti protiv Habsburgovaca, preklinjanje cara Leopolda I. (1640. – 1705.) za pomilovanje i međusobno prebacivanje krivnje te veze s Osmanlijama i računanje na osmansku vojnu pomoć. Međutim, Damaška podcrtava da bi odgovor na takvo djelovanje bilo nužno potražiti u povijesnom kontekstu samih dokumenata. Ističe problematiku Vojne krajine, koja je bila „država unutar države” gdje se nije obaziralo na ugarsko javno i običajno pravo te „laboratorij apsolutizma” koji je ignorirao zahtjeve hrvatskih velikaša.

Autor potom objašnjava dvojni patriotizam i hrvatstvo Petra Zrinskog, koje se očitovalo u brizi za njegu hrvatskoga jezika unutar kulturnoga kruga u Ozlju, kao i u pisanju hrvatske poezije u zatvoru. Prevrtiljivost dvaju rođaka i prebacivanje krivnje vjerojatno su proizlazili iz straha od torture, koje kao velikaši nisu bili oslobođeni zbog optužbe za veleizdaju. Pregovori s Osmanlijama proizlazili su iz nezadovoljstva hrvatskih velikaša time što Habsburgovci nisu protjerali osmansku silu s ugarskih teritorija, zbog čega je postala prihvatljiva ideja da se vladaru oduzme kruna sv. Stjepana. Prema toj ideji, Ugarska i Hrvatska trebale su postati vazalne zemlje po ugledu na Transilvaniju, gdje je na vlasti bio njegov zet Ferenc I. Rákóczy (1645. – 1676.). U hrvatskim zemljama ta ideja nije bila popularna: zbog suradnje sa smrtnim neprijateljima urotnici nisu bili dio javne memorije u Hrvatskoj sve do druge polovine 19. stoljeća, kad su u antiaustrijskoj političkoj klimi uzdignuti na rang nacionalnih heroja.

Druga Damaškina studija analizira tijek postupka protiv Zrinskog i Frankopana iz perspektive ranonovovjekovnoga kaznenog prava. U slučaju urotnika, radilo se o kombinaciji inkvizicijskih i akuzatornih procesnih formi vezanih za zločin uvrede veličanstva koje su uporište imale u Kaznenom redu zakonika *Ferdinandea*, koji je donio car Ferdinand III.

(1608. – 1657.) i koji je vrijedio za Donju Austriju. Detaljno je objašnjen način na koji se vodila istraga. Da bi izbjegli torturu i iznudi-vanje priznanja, urotnici su se sami predali i priznali neke oblike zločina uvrede veličanstva (traženje osmanske vojne pomoći) u nadi za pomilovanjem. Posebnost postupka očitovala se i u tome što je car Leopold I. imenovao tzv. Delegirani sud, na koji je prenio ovlast za suđenje za zločin uvrede veličanstva. Premda je sud bio nazvan „nepristranim”, činili su ga sami Nijemci, dok su Mađari i Hrvati – poznavatelji ugarskoga prava – bili izostavljeni. Prema ugarskom pravu, velikašima je kao podložnicima ugarske krune trebao suditi sam ugarski kralj, tj. car Leopold I., uz sudjelovanje plemstva u Saboru. Naime, ugarsko pravo dopuštalo je pravo na otpor vladaru (*ius resistendi*) s obzirom na to da su u slučaju Vojne krajine bili pogaženi plemićki privilegiji i slobostine. Budući da su Zrinski i Frankopan igrom slučaja bili pripadnici i donjoaustrijskoga plemstva, suđeno im je prema zakoniku *Ferdinandea*.

Nadalje, Damaška analizira optužnicu, pismene podneske i replike tužitelja te imenovanje branitelja nakon što je podignuta optužnica. Sudac izvijestitelj, ambiciozni Štajerac Christoph Abele (1628. – 1685.), poznat po antipatiji prema hrvatskim velikašima, izradio je prijedloge odluke o veleizdaji protiv Zrinskog i Frankopana prikupivši mnoštvo uvjerljivih dokaza. Njegov je zaključak bio da je Petar Zrinski bio zajednički vođa protuhabsburške urote u Hrvatskoj, Ugarskoj i Donjoj Austriji te da stoga zaslužuje smrtnu kaznu bez mogućnosti pomilovanja, uz konfiskaciju imanja. Zbog častohleplja i tajenja urote te udruživanja u urotničku skupinu jednaku presudu dobio je i Fran Krsto Frankopan, šurjak Zrinskog. Tajna konferencija potvrdila je presudu i, kao što je poznato, Zrinski i Frankopan tragično su smaknuti u Bečkom Novom Mjestu 30. travnja 1671. Njihove obitelji i potomci bili su pogođeni „vječnom infamijom”, tj. trajnim gubitkom časti i oduzimanjem imovine, čime su zatrti najpoznatiji hrvatski velikaški rodovi.

Studije Mirjana Damaške izvrstan su uvod u čitanje prijevoda dokumenata, koji nam iz prve ruke dočaravaju unutarnje stanje i okolnosti uhićenja i zatvaranja dvojice rođaka. Posebno su dojmljiva očitovanja i iskazi samoga Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana (npr. dok. br. 47-48), vrlo osobno pismo Zrinskog caru Leopoldu I. (dok. br. 59), molba za pomilovanje (dok. br. 62 i 67), opširni tekstovi optužnica (dok. br. 64 i 65) i odgovori na njih (dok. br. 72 i 75) te razne replike, presude (npr. br. 85 i 86). Iz tekstova je očito da velikaši nisu mogli prihvatiti smrtnu presudu od krvnikove ruke. Petar Zrinski navodno je štrajkao glađu u nadi da će umrijeti prije pogubljenja. S druge strane, Fran Krsto Frankopan pokušao je još 28. travnja 1671., dva dana prije smaknuća, ishoditi pomilovanje od cara Leopolda. Pozivao se na svoju dob (28 godina) te činjenicu da je posljednji izdanak svoje obitelji. U tom posljednjem obraćanju dirljivo je napisao: „Neka [Veličanstvo] – premilostivi care! – svojim preblagim okom pogleda moju cvatuću dob, koju po zapovijedi moram izgubiti. Neka odvagne – premilostivi care! – da sam ja bijedan ostao jedini preživjeli od svoje obitelji, koja je od davnina, tijekom nebrojenih godina, neokaljanom vjernošću i odanošću uvijek služila Vašoj preuzvišenoj Kući i čitavome kršćanstvu;...” (dok. br. 89, str. 363). Molba je ostala neuslišena. Dvojica velikaša pogubljena su u rano travanjско jutro tako nevješto i mučno da je poslije pokrenuta istraga protiv samoga krvnika Nicholasa Morra (dok. br. 90).

Teodora Shek Brnardić

Petar Strunje, *Splitski lazaret i trgovačka skala*, Zagreb: FF press, 2022, 142 stranice

Nedavno je u Splitu predstavljena znanstvena monografija *Splitski lazaret i trgovačka skala* Petra Strunje, objavljena još krajem 2022. u izdanju FF pressa, a nastala u sklo-

pu EU projekta *Horizon 2020 AdriArchCult*. Knjiga je nastala na temeljima autorova diplomskoga rada iz 2017., no taj je studentski tekst za ovu priliku znatno obogaćen novim arhivskim podacima i dodatnim slikovnim materijalom. Baveći se ovom temom, autor je istražio građu svih relevantnih arhiva, počevši od onih državnih u Veneciji, Zadru i Zagrebu, preko građe venecijanskoga muzeja Correr i knjižnice Marciane, arhiva Arheološkoga muzeja i Muzeja grada Splita pa do Grafičke zbirke NSK, u kojima je našao niz novih i dosad nepoznatih dokumenata i neobjavljenih podataka. Stoga je znanstveni doprinos ove knjige sasvim neosporan i po svemu višestruk.

Unatoč usko specificiranoj temi u naslovu knjige, autor obrađuje znatno širu problematiku političkih, vojnih, ekonomskih i zdravstvenih prilika u ranonovovjekovnoj Dalmaciji na razmeđu zapadnoeuropske kulture i osmanskoga svijeta. U fokusu njegova znanstvenoga interesa, doduše, primarno su arhitektonske osobitosti i urbanističke uvjetovanosti nastanka toga monumentalnoga građevinskog sklopa na splitskoj obali, ali istraživački obzor vješto širi u kontekst mletačko-osmanske privredne suradnje u 16. i 17. stoljeću. Nakon pada Bosne pod tursku vlast 1463. Turci postaju izravni susjedi Mlečana u Dalmaciji te od tada poduzimaju sve učestalije vojne ekspedicije prema zaleđu dalmatinskih komuna. Tijekom Ciparskoga i Kandijskoga rata Venecija se predstavlja zaštitnicom kršćanstva i zapadnoeuropske kulture i civilizacije, no u razdobljima mira ista ta *Serenissima* mudro trguje s nevjernicima, održava žive diplomatske odnose s turskom Portom i bogato obdaruje susjedne sandžake. Stoga je podizanje splitske trgovačke skale važno promatrati u širem kontekstu onodobne politike i mletačkih ekonomskih interesa na istočnom Jadranu, a to autoru u ovoj knjizi znalački polazi za rukom. Čitav je uvodni dio (11-30) naime posvećen upravo kontekstualizaciji naslovne teme, uz pregled dosadašnjih historiografskih po-